

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на дисертаційне дослідження Руснак Лесі Володимирівни «Доказування та докази в конституційному судовому процесі (на прикладі України та Німеччини)», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження. У доктрині конституційного судочинства вказується про те, що при формуванні конструкції «доказове право» використовується традиційний поділ права на об'єктивне і суб'єктивне. Доказова тема не займає помітного місця в дослідженнях загальної теорії процесів і, точніше, конституційного процесу. Навіть коли йдеться про «докази», основна увага зазвичай обмежується положеннями або властивостями кожного з «доказів», а не належним чином попереднім і більш щільним вивченням «загальної теорії доказування».

Доказування в конституційному судовому процесі – це розумово-пізнавальна діяльність учасників конституційного провадження, спрямовану на сприйняття об'єктів, їх оцінки та перевірки доказами. Виділено ознаки доказів в конституційному судовому процесі. Докази - це відомості про обставини справи. Нормативно-правовий акт, який є об'єктом дослідження Конституційного Суду України на предмет його відповідності Конституції України є одночасно письмовим доказом у справі. З його змісту можна отримати відомості (інформацію) про відносини, які ним регулюються, про відповідність чи суперечність положень Конституції України. Носіями інформації (джерелами доказів) є люди, документи, речі. В даному випадку текст нормативного акту є джерелом доказів. Докази є взаємопов'язані з предметом доказування. За допомогою відомостей можливо встановити наявність чи відсутність обставин, які обґрунтовують вимоги та заперечення сторін та інших обставин, які мають

значення для правильного вирішення справи. Ця ознака відображає належність доказів. З'ясувати належність доказів означає встановлення судом наявності юридичного значення для справи. По-третє, юридичні факти, які підлягають доказуванню, встановлюються засобами доказування, зокрема: пояснення учасників справи, залучених учасників конституційного провадження по суті матеріалів справи, наводячи додаткові аргументи або надаючи іншу інформацію, ніж та, що міститься у відповідному зверненні, документи, висновки експертів та спеціалістів. Конституційне законодавство не поділяє документи на письмові та речові чи електронні докази. Дана ознака доказів підтверджує, що докази мають бути допустимими. По-четверте, отримання та дослідження доказів здійснюється у передбаченій законом процедурі. Всі ознаки доказів повинні бути присутніми в сукупності, відсутність хоча б одного з них свідчить про неможливість використання доказів.

У загальному контексті розширення судових повноважень і конституціоналізму, конституційні судді володіють потужними процесуальними інструментами, такими як доказові повноваження, щоб захистити верховенство Конституції та очистити правовий порядок від неконституційних положень. Конституційні судді наділені важливими повноваженнями доказування. Надання таких повноважень конституційним суддям виглядає цілком сумісним з їх місією. У той же час гарантії належного процесу, такі як право на докази, право на ефективний судовий захист, право на справедливий судовий розгляд, який проводить неупереджений суддя, або право на вмотивоване рішення, були прямо проголошені конституційними принципами в багатьох країнах. Отже, способи доказування є будь-який факт, документ або твердження, які можуть служити, прямо чи опосередковано, пошуку справжньої істини в процесі.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відповідно до плану наукових досліджень кафедри відповідно до наукової теми кафедри «Судова влада: теоретико-правові засади та нормативно-правове забезпечення організації та діяльності» (державний реєстраційний номер 115U003254) та

наукової теми «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394) та Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. №14-10.

Тему дисертації затверджено рішенням Науково-технічною радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 13 від 4 листопада 2019 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Здобувачкою в дисертаційному дослідженні було застосовано цілу низьку як загальних, так і спеціальних методів наукового дослідження дали змогу досягти обґрунтованості, переконливості, достовірності авторських положень і висновків. Теоретико-методологічна база роботи містить у собі обґрунтування обраних підходів, характеристику принципів та аналіз обраних методів дослідження. Предмет дослідження обумовив застосування комплексного, діалектичного, системного, структурно-функціонального та інформаційного підходів. Відповідно до зазначених підходів, дослідження базується на принципах системності, цілісності, структурності тощо. Підходи та принципи знаходять своє тактичне втілення у методах дослідження. Поставлені задачі досягнуто за допомогою методів дослідження, які за ступенем узагальнення даних про об'єкт пізнання можна класифікувати на філософські, загальнонаукові та спеціальні. Філософські методи пізнання використано в усіх розділах дисертаційного дослідження.

Роботу присвячено комплексному конституційно-правового інституту доказування та доказів у конституційному судовому процесі України та Німеччини. До сих пір вважається, що закон доказів постійно знаходиться в пошуку об'єктивної істини. У будь-якій культурі адміністрування доказів правопорушення багато в чому говорить про філософію закону даної системи. Зв'язок між доказами і судовою істиною, а також між судовою істиною і істиною в цілому був постійним об'єктом доктринальних досліджень, з різним статком.

У розділі 1 «Доказування в конституційному судовому процесі України та Німеччини» було проведено аналіз конституційно-правового поняття «конституційне доказування» та його суті. Досліджено теорії судового доказування та її вплив на формування інституту доказування сьогодення. Доведення походить від латинського *probare*, що означає досліджувати, перевіряти, демонструвати. У юридичному сенсі доводити - значить демонструвати визначеність щодо того чи іншого факту, щоб переконати дух судді в нібито істинності. Визначено особливості предмета доказування в конституційному судовому процесі в Україні та Німеччині. Проаналізовано, що правила тягара доведення мають подвійний вимір. З одного боку, вони впливають на сторони, оскільки вказують на необхідність доведення своїх тверджень і обсяг права на доведення того, що вони мають в процесі. З іншого боку, вони є єдиним виходом з роздоріжжя, в якому суд може опинитися, коли сумнівається в достовірності доведених фактів, або тому, що вони не були доведені, або тому, що докази були недостатніми або незадовільними. Тягар доказування є одним з найбільш фундаментальних інститутів права. Без тягара доказування було б неможливо застосувати справедливість, оскільки прохання та звинувачення, висунуті серед людей, не потребували б доказів.

У розділі 2 «Стадії доказування в конституційному судовому процесі України та Німеччини» було розкрито у першу чергу поняття «стадії конституційного доказування». Розгляд справ у Конституційному Суді України здійснюється за участю певних суб'єктів. Вони мають різний правовий статус, неоднакову мету участі у конституційному провадженні. Сторони конституційного провадження відіграють ключову роль у ньому. Визначено, що засоби доказування - це «все, що може послужити, прямо і побічно, для доведення істини, яка шукається в процесі: свідок, документ, експертиза, інформація про жертву, визнання, все є доказами». Досліджено порядок дослідження доказів в конституційному судовому процесі України та Німеччини. Процесуальні кодекси континентальної Європи містять стандарти, які мають на меті врегулювати процес оцінки доказів у конституційному процесі у порівнянні з іншими процесами.

У розділі 3 «Докази в конституційному судовому процесі України та Німеччини» було розкрито поняття та властивості доказів в конституційному судовому процесі України та Німеччини. Ніхто не буде заперечувати, що питання впливу «фактів» на конституційну юриспруденцію може викликати подив, особливо в області перегляду конституційності законів. Доказова сила є не тільки мовною силою, навіть якщо вона важлива в конституції фактів – бо певно, що жодна мова не є фактами, як будь-яка інша. Особлива складність доказування в праві полягає в тому, що воно повинно раціонально враховувати елементи, які не є раціональними. Здійснено класифікацію видів доказів в Федеративній Республіці Німеччини.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Робота є першим у науці конституційного права України комплексним науково-правовим дослідженням процесуальної компетенції органів Конституційного Суду України у контексті рішень конституційних судів зарубіжних країн та Європейського суду з прав людини, в яких системно, з урахуванням новітніх досягнень правової науки досліджено конституційно-правове забезпечення процесуальної компетенції органів Конституційного Суду України.

Найбільш суттєвими науковими положеннями у пропонованій дисертації є:

- визначено, що право на доказування слід розглядати як складову належної правової процедури, яка дає особам право постулювати засоби доказування в межах і обсягу, встановлених Конституцією та законом;

- запропоновано, виходячи з принципу процесуальної рівності учасників конституційного провадження внести зміни до статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», в якій передбачити принцип змагальності сторін в усному провадженні;

- положення про те, що доказування здійснюється у відповідній процесуальній формі, яка кардинально відрізняє конституційний судовий процес від інших способів вирішення справ. Запропоновано визначати доказування в конституційному судовому процесі як розумово-пізнавальну діяльність

учасників конституційного провадження, спрямовану на сприйняття об'єктів, їх оцінки та перевірки доказами;

- положення, що докази отримуються за допомогою судової логіки, предметом якої є судове міркування (судові докази) та судовий аналіз – інтелектуальна діяльність, спрямована на формування внутрішнього переконання судді, відображає його суб'єктивну віру в правильність оцінки.

Практичне значення одержаних результатів: *у науково-дослідній сфері* - як основа для поглиблення подальших наукових досліджень доказування та доказів у конституційному судовому процесі; *у законодавчій діяльності* - як теоретико-правове підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства України шляхом внесення змін і доповнень до нього, розроблення проектів нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення конституційно-правового регулювання доказування у конституційному судовому процесі Конституційним Судом України; *у навчальному процесі* – при підготовці навчальних та навчально-методичних посібників з філософії права, теорії держави та права, антропології права, соціології права, а також при викладанні відповідних навчальних дисциплін у закладах вищої освіти.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 7 наукових працях, зокрема, у 5 статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, а також у 7 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Положення дисертаційного дослідження мають логічну побудову. Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (найменувань), додатків.

Дискусійні положення дисертаційної праці. Переважна більшість висновків і пропозицій, наведених в дисертації є належним чином аргументованими. Разом із тим, слід відмітити й наявність дискусійних положень:

1. Дисертантка цілком слушно зазначає, що: «По кожній категорії справ існують докази, без яких справа не може бути вирішена. Це необхідні докази. Якщо сторони не нададуть суду такі докази, то справа не може бути вирішена. Наприклад, при зверненні щодо невідповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, суб'єкт звернення зобов'язаний надати текст відповідного акту» (с. 44). Водночас, в тексті робота варто було б навести перелік доказів по кожній категорії справи.

2. На с. 103 розривається особливість розгляду справ за конституційними скаргами в Україні та Німеччині. Так, в процедурі розгляду конституційних скарг для доступу до Федерального конституційного суду Німеччини ставиться вимога, щоб суб'єкт звернення мав особистий інтерес, Федеральний конституційний суд Німеччини не обмежує розгляд лише порушенням права, на яке посилається під час вивчення основи апеляції, але також перевіряє *ex officio* акти публічної влади, оскаржені з будь-якої точки зору конституційного права. З цієї причини Федеральний конституційний суд Німеччини також може перевірити та підтвердити неконституційність закону в процедурі розгляду конституційної скарги. Виникає запитання, в чому полягає відмінність доказування у конституційному провадженні за конституційними скаргами в Україні та Німеччині.

3. На с. 156 дисертанткою зазначається, що: «Докази є незамінною основою у конституційному процесі, на якій сьогодні ґрунтується будь-яке судове рішення. За його відсутності будь-яке рішення може поставити під сумнів його обґрунтованість, оскільки воно буде відрізнитися від сучасної бразильської правової системи. У цьому сенсі принцип змагальності є одним з найбільш актуальних у демократичній правовій державі, оскільки через нього до судового рішення додається справедливість. Одним з аспектів змагальності є подання доказів у суді, щоб переконати державного суддю в тому, що передбачуване право насправді є реальним. Такий висновок можна оцінити лише шляхом

вивчення доказів, представлених суддів у конкретній справі. Право на доказування є частиною конституційного права на суд в тому сенсі, що воно є процесуальним засобом отримання справедливого судового рішення». В чому полягає особливість реалізації даного принципу в конституційному судовому процесі?

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації та пропозиції авторки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані авторкою особисто. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавторам. При використанні праць інших учених для аргументації окремих положень дослідження обов'язково вказано посилання на відповідні праці.

Висновок. Дисертаційне дослідження Лесі Володимирівни Руснак «Доказування та докази в конституційному судовому процесі (на прикладі України та Німеччини)» є актуальною, завершеною та самостійною працею, яка виконана з використанням відповідних методів дослідження, має теоретичне та практичне значення. Робота відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №431 від 21.03.2022 р.), а її авторка Леся Володимирівна Руснак заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права та

порівняльного правознавства юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

Мирослава БЕЛОВА

Григоріє Мірослава Белова
Київський національний університет